

Мит српско-грчког пријатељства Савезништво или заштита властитих интереса

Λουκιανός Χασιώτης, ΕΛΛΗΝΟΣΕΡΒΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ 1913–1918.
Συμμαχικές προτεραιότητες και πολιτικές αντιπαλότητες
(Грчко-Српски односи 1913–1918. Савезнички прориориџетии и
џолийичка ривалсиџва), Солун 2004, стр. 442

Књига Ј. Хасиотиса, професора Аристотеловог универзитета у Солуну изашла је у издању Вањас/Истор (Βάνιας/Σειρά Ιστορ). У уводу аутор истиче недостатак радова у грчкој и српској (југословенској) историографији који се односе на међусобне односе два народа у новом и савременом историјском времену. Изузетак чине конгреси у организацији Балканолошког института (ΙΜΧΑ) у Солуну и САНУ у Београду. Историографску празнину, када су у питању монографије, аутор образлаже потешкоћама које су ранијем биле евидентне у доступности архивске грађе, односно ограничењу и идеолошким опредељењима обе државе. Ипак, вредне помена, према ауторовом мишљењу, јесу монографије С. Терзића, Србија и Грчка, 1856–1903... Београд 1992; М. Милошевића, Србија и Грчка 1914–1918... Београд 1997; Ι.Α. Παπαδριανός, Οι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου... Θεσσαλονίκη 1988; Ι.Α. Παπαδριανός, Οι Έλληνες απόδημοι στις γιουγκοσλαβικές χώρες... Θεσσαλονίκη 1993; и Σ. Βαλντέν, Ελλάδα και Γιουγκοσλαβία... Αθήνα 1991.

Приказана књига као полазну тачку има докторску дисертацију са насловом „Петогодишње дипломатске дилеме. Грчко-српски односи 1913–1918“. Уз одређене промене текста, изузимањем неких делова, али зато допунама другим изворима и новом литературом, произашла је та монографија са новим насловом. Основно питање које аутор поставља себи односи се на корене схватања и њихову исправност о традиционалности грчко-српског пријатељства. Чињеница да између Србије и Грчке није било оружаних сукоба у новом добу, уз изостављање међусобне негације националних идеологија и територијалних аспирација, поред склапања савеза против бугарске тежње за превласт на Балкану, чиме је мит о традиционално пријатељским односима обострано консолидован, наводе Хасиотиса да њихово порекло треба тражити у правцу

стварања националних идеологија од политичко-привредног естаблишмента у другој половини 19. века.

Целокупни истраживачки подухват заснива се на компаративном раду са архивском грађом различитог порекла. Поред фондова грчких архива – Историјски архив Министарства иностраних послова (IAUE), Грчки историјски и књижевни архив (ELIA), Генералштаб – Управа војне историје (ΓΕΣ/ΔΙΣ), Историјски архив Музеја Бенаки (IAMM) у Атини, Историјски архив Македоније (IAM) и Архив удружења Битољчана са околином (несређена грађа) (ΑΣΜ) у Солуну, коришћени су фондови иностраних институција – Service Historique des Armées de Terre и Archives du Ministère des Affaires Etrangères у Паризу, Foreign Office у Лондону, Архив Србије и Архив војноисторијског института у Београду. Такође, нешто мање, коришћена је претежно грчка штампа и обимна литература.

Књига је тематски подељена на два дела. У Првом делу (главе А–Z) приказан је развој дипломатских, политичких и ратних чинилаца који су одредили грчко-српске односе током 1913–1918. године. Наглашавају се не толико сами догађаји већ начин на који се према њима руководила свака страна и схватање о улози свога суседа. Други део (главе Н–I) односи се на држављанство и пропаганду вршену у Македонији, и то грчку на српској и српску на грчкој територији. Анализом тих питања, аутор је закључио да је представа „братских односа“ двеју држава ипак другачија. Тиме је означен степен постигнуте билатералне сарадње тога доба на Балкану.

Због специфичних – у првом реду – ратних услова који су тада преовладали на Балкану, а захваљујући расположивим изворима, тежиште анализе стављено је на дипломатске и политичке односе, а на штету економских контаката и културно-друштвених манифестација. Непосредан утицај у грчко-српским односима играли су спољнополитички фактори и констелација снага великих сила у Европи, чиниоци који су у много чему ограничавали несметано вођење независне политике изабраних влада. Ситуацију је усложавала чињеница оштре конфронтације унутар грчког политичког живота, која је резултирала поларизацијом и двовлашћем. С једне стране, био је грчки краљ, пронемачки настрорен, са камарилом и тежњом да води главну реч у свим важнијим одлукама, а, с друге, Венизелос као изабрани представник грчког народа. За хеленизам је тај сукоб, у грчкој историографији назван „национални расцеп“, имао кобне последице.

Аутор даје кратак приказ грчко-српске Одбрамбене конвенције, њених циљева и значаја. Иако је у општим линијама била дефинисана територијална подела, приликом усаглашавања ставова око међусобног разграничења, и при склапању Букурештанског мира, на терену су се појавили и први знаци размимоилажења. Најсложеније од свих контроверзних територијалних тачака

показало се питање суверенитета над градом Лерином, са широм околином, јер је свака страна приписивала себи примарно окупационо право. Србија је претендовала и на велики број насеља словенске популације. Коначна погранична траса повучена је после завршетка Другог балканског рата, у јесен 1913. године. Прихваћено компромисно решење оставило је отворена многа питања, праћена обостраним незадовољством, поделом области које су дотле чиниле јединствене привредне целине. Проблеми у вези са трговином, земљорадњом и сточарством дуже су оптерећивали државне односе суседа. Поред тога, део локалног становништва осећао се национално блиским са народом друге државе, што је дало повода за развој пропагандне делатности и покретање мањинског питања. Занемарен је и стратешки принцип, за српску страну простор јужно од Битоља а за грчку линија Ђевђелија-Дојран.

Најупечатљиви пример за тадашње прилике на Балкану, са нарочитом улогом у грчко-српским односима, представљао је Солун са својом луком од посебног економског и трговачког значаја за шири хинтерланд. Запоседање тог града, који је постао јабука раздора међу балканским савезницима, од виталног значаја за Грчку, живо је почео да занима и Србију од тренутка када је постало извесно да ће јој бити онемогућен излаз на Јадранско море. Велике концесије које су Србији обећане оснивањем Слободне зоне у Солунској луци, истовремено представљају успех српске дипломатије и Венизелосове намере да тај град повеже са српским интересима ради одбране од бугарских аспирација. Поред реакција у Грчкој, заснованим на условним рушењем грчког суверенитета над Солуном, привилегије због властитих интереса тражиле су и неке велике силе, попут Аустроугарске и Италије. Паралелно је за дуже време постојао и предлог интернационализовања Солуна и његово претварање у „слободну луку“. Ту опцију подржавали су званични кругови Београда и Јеврејска заједница у Солуну, због страха од редукције пословања у луци, која је фактички постала погранична. Потписивање Српско-грчког уговора о олакшицама „српске директне транспортне трговине преко Солуна“ 10/23. маја 1914, чије је спровођење спречено избијањем Првог светског рата, а по српским оптужбама, због захтева Беча, пошто је више пута подвргнут ревизији, постао је пуноважан Женевским уговором 17. марта 1929. године.

Несагласност и контроверза унутар грчке политичке сцене испољиле су се од тренутка склапања Пакта о грчко-српском савезу, наводном изјавом грчког краља Константиноса да ће „обешчастити уговор“ уколико Србија ступи у рат са Аустроугарском. Краљ уверен у победу Централних сила, а подржан од германофилских официра Генералног штаба и извесних политичких кругова (запажену улогу имао је Стрејт, високи дипломата и вршилац дужности министра спољних послова), није дозвољавао улазак Грчке у рат. Спречавање Венизелоса да Грчку поведе у рат на страни Антанте довело је до коначног расцепа

између краљеве и Венизелосове политике 1915. године. Грчки државник био је приморан да поднесе оставку. У победничком тону Константинос је Берлину, с којим је био у тајним преговорима, јавио да се „решио Венизелоса“ (стр. 112). Вође проројалистичких влада (Гунарис, Скулудис и Зајмис), одбијајући српске позиве за испуњење савезничких обавеза ступањем на снагу *cassus foederis*, негирали су сваку одговорност, чак и после бугарског напада, тврдећи да грчко-српски савез има чисто балканско обележје и важност само за случај локалног рата у балканским размерама. Савез склопљен против бугарске агресивности, уласком у рат Аустроугарске и Немачке, код грчких званичних кругова значио је мртво слово на папиру. Такође је истицано да Србија не може да испуни свој део обавеза и да је раније одбила да пружи војну подршку савезнику у случају избијања рата током грчко-турске кризе (1913–1914).

Иако није испуњавала обавезу и војно помогла Србију у тренутку напада Централних сила, држећи позицију наклоњене неутралности, Грчка је умногоме омогућила несметано снабдевање Србије преко солунске луке. Истовремено, грчко-српска сарадња постигнута је на пољу сузбијања активности бугарских и албанских чета. Мање позната у историографији јесте и чињеница да је Грчка помагала Србију слањем својих медицинских мисија. Деловало се заједнички и против притисака Антанте, која је, да би придобила Бугарску, тражила територијалне уступке на новоослобођеним територијама, што би угрозило заједничку границу опасношћу да се између њих нађе бугарска област.

Без обзира на то што је Грчка пре свега тежила очувању свог територијалног интегритета, а затим проширењу својих граница, по Венизелосу уласком у рат на страни Антанте, а по краљу неутралношћу, њена територија је 1916. године била прегажена са свих страна. У Македонији су се налазиле француске и енглеске трупе, чија се врховна команда (маршал Сарај) понашала готово као окупатор, игноришући грчке локалне и централне органе власти. Савезници су енергично водили интервенционистичку политику према Атини, захтевајући суштински укидање државног суверенитета, са постављеним условима. Рушење српског фронта, поред грчке одговорности, српска страна приписивала је и неодлучној и контроверзној балканској политици Антанте, пре свега Француске. Приморани на егзодус, Српска војска и цивилно становништво спас су нашли углавном на територији Грчке. Без грчке дозволе српске војне јединице, око 115.000 људи (стр. 146), у фебруару 1916. године смештене су на Крфу, са циљем опоравка, реорганизације и оспособљавања за нови фронт. Са војском је стигао краљ, престолонаследник и политичка елита. Влади, на челу са Н. Пашићем, припао је задатак да у изузетно тешким политичким и финансијским условима, у директној зависности од савезника, оствари неопходне услове за што брже ослобођење окупираних отаџбина. Према оскудним изворима, Хасиотис истиче да су током кратког боравка, упркос епидемији и несташници

хране, односи мештана и Српске војске били добри. Транспорт српских трупа морским путем на Солунски фронт успешно је окончан од априла до краја маја. Међутим, преговори о могућности да се за превоз употреби грчка железница изазивали су бурне реакције, повећавајући политичку узрујаност у земљи која се непосредно манифестовала поштравањем идеолошког расцепа између следбеника Венизелоса, присталица рата и истомишљеника краљевске политике неутралности, претњом да дође до озбиљних сукоба.

Француске трупе постајале су све омраженије у Грчкој, што је, поред положаја Либералне партије на изборима и све јачег антиратног расположења, угрожавало и политичку улогу Венизелоса. Могућност да се Грчка нађе у табору Централних сила, била је додатно оптерећење за српску дипломатију.

Судбоносне 1916. године Грчка је само формално могла да се сматра неутралном, па чак и независном државом. Војска Централних сила је 26. маја заузела Рупелово утврђење, а 11. септембра, такође без борбе, окупирала део Источне Македоније са Кавалом, заробивши већину Четвртог корпуса Грчке војске. У међувремену, 30. августа је у Солуну избила побуна против режима, коју је организовао Комитет националне одбране и провенизелосови официри. Уз француску помоћ, створен је Тријумвират (Венизелос–Даглис–Кундуриотис), који је постао основа Солунске привремене владе. Званична Атина прихватила је основне услове Антанте, која је заузврат гарантовала територијалне неширење Солунске привремене владе. Међутим, краљ Константинос, у страху од успеха Венизелоса у Македонији и на острвима, није поштовао постигнути споразум са Антантом, па је почетком децембра у Пиреју дошло до оружаног сукоба, у коме су биле разбијене француско-енглеске трупе. У Атини и областима које је контролисао краљ отпочео је прогон присталица Либералне партије. Солунска влада била је суочена са проблемом мобилизације незаинтересоване негрчке популације (Словени, Јевреји, муслимани) и краљевих присталица. Изостајала је и неопходна финансијска и дипломатска помоћ Антанте.

Индикативне су Пашићеве оптужбе да се савезничка политика према Грчкој обликовала унутрашњим антагонизмом ради стварања утицајних сфера у склопу политике источног Медитерана. Енглеска и Русија предлагале су очување монархије. Док су Италија и Русија биле против повратка Венизелоса на власт, Француска га је подржавала, и штавише једина од савезника инсистирала на продужењу поморске блокаде територије под атинском влашћу. Компромисно решење довело је до привремене абдикације Константиноса 12. јуна 1917. године у корист сина Александра и повратка Венизелоса на власт.

Ројалистички опредељена гарнитура у административном апарату, народна подршка коју је уживао Константинос, негативан став јавног мњења према Венизелосу и несигурност новог режима која се осећала и у војсци, проузроковали су Венизелосову одлуку да уведе војни режим. Тиме је створена могућност

за обрачун са противницима. Објављена је Бела књига Министарства иностраних послова са компромитујућим дипломатским актима која су доказивала сарадњу Константиноса и његових кабинета са Централним силама.

Са доласком Венизелоса, грчко-српски односи имали су перспективу која се заснивала и на будућој економско-трговачкој сарадњи. Француска је била наклоњена том виду сарадње, јер је то одговарало њеним финансијским интересима на Балкану. Опасност од сепаратног мира између Антанте и Бугарске и могућност да Бугарска задржи освојене територије, дала је повода за усаглашену реакцију и дипломатску делатност Србије и Грчке. Грчка дипломатија пријатељски је посредовала током кризе унутар српског војно-политичког врха, ликвидације Аписа и оспоравање Пашића од скупштинске већине у првој половини 1918. године. У послератном времену сарадња Грчке и нове државе Краљевине СХС испољила се у новој конфронтацији са бугарским претензијама о редукацији њених губитака и самосталности Македоније, те у сузбијању италијанске експанзије. Касније односи Грчке и Краљевине Југославије, поготово после повратка Константиноса, били су у знаку његове славофобије и србофобије. Грчка дипломатија презирала је улогу Србије у заједничкој држави, сматрајући да неслога у Краљевини иде у прилог грчким интересима. Исказиване су сумње да Београд ради на зближавању са Софијом. Оптужбе грчких званичника преко штампе да Београд гаји претензије ка југу, српска „Трибуна“ је одбијала и то тумачила нервозом Атине због лоше ситуације у Малој Азији.

Други део књиге посвећен је пропагандној делатности у оквиру које су две државе једна другој оспоравале право на делове територија ослобођене балканским ратовима. Изменом *status-a quo* 1913. године, српска страна, и то претежно војни кругови, почели су испољавати територијалне претензије на делове Македоније у грчкој зони. Присуство Српске војске на том терену од друге половине 1916. године створило је климу за српску пропаганду и негирање грчког суверенитета. С друге стране, поступак српске дипломатије у том смеру може се сматрати противтежом за грчке претензије на српске тачке у Македонији. Не треба игнорисати ни неопходност разбијања бугарског утицаја међу словенском популацијом у грчкој Македонији, при чему је Србија себе представљала као њиховог заштитника предузимајући све мере подизања свога ауторитета. Изједначавање Славомакедонаца са Србима подразумевало је Српство или потребу србизације нових српских грађана.

Српска пропаганда, са својим учесницима, манифестовала се у регионима: Лерин са околином као посебно специфичан, са око 47.000 становника (стр. 297), који нису говорили грчки језик, Карађовска равница – Воден, област Кожана и Солун. Српски извори често наводе просрпско расположење локалног становништва које аутор у првом реду приписује слабостима грчке администрације, а затим ванредним условима и српској пропаганди. Том ставу у прилог

иде и чињеница да се и у другим случајевима негрчка популација негативно односила према српском просилитизму. Сликвит је један француски извештај од 5. априла 1918. године, у коме се коментарише делатност Српске војске и истиче да се она „више бави вршењем пропаганде него ратом и да је почела гледати на Бугаре мање као непријатеље, и супротно, на Грке мање као савезнике“ (стр. 303) На многобројне протесте грчке Српска влада је изражавала сажалење и обећавала да ће стати на пут таквим поступцима. Иако није било лако контролисати делатност војне локалне власти, српски политички и војни врх радио је у принципу на томе, не одобравајући њихове поступке, посебно после повратка Венизелоса на власт.

Због географског положаја, виталног трговачког значаја и међународног интересовања Солун је постао мета разних страних пропаганди. Иако Србија није поставила званичне претензије на град, српска дипломатија је позитивно разматрала опцију интернационализације града, или кондоминијума над њим. Далеко безобзирнију и провокативнију политику испољавала је српска локална војна власт, нашавши плодно тле код Јевреја. Већ наведени страх Јевреја разумљив је ако се има у виду податак да су они од укупно 29.000 имали 25.000 људи који су се бавили транспортном трговином. (стр. 276) Српски агресивни став у Солуну изазвао је сумњу Атине да би француски маршал Сарај могао да искористи српско-грчке сукобе како би ставио под своју власт Солун и Македонију. Неповерење, сумњу и готово непријатељски став према Солунској привременој влади исказивао је и Винтровић, српски конзул у Солуну, изражавајући мишљење да ће користи за Грчку бити далеко веће од реалне помоћи савезницима, оспоравајући способност Солунске владе да учврсти власт на својој територији и да изврши мобилизацију. Винтровић је такође истакао да је Солунска влада „много слаба на западу“, односно у областима где се испољавала акутна српска пропаганда.

Анализом етничке слике Македоније, Хасиотис подвлачи како је до 1912. године српски елеменат чинио малобројну мањину и да је већину становништва која је била славофонска, без јасне националне свести, после 1897. године углавном придобила бугарска пропаганда; док се под грчким утицајем, поред грчке, налазио и део популације словенског, албанског и претежно влашког говорног подручја Македоније. (стр. 310) Са различитошћу националног састава становништва и са недостатком ослонаца на њега српска администрација била је суочена приликом интеграције новоослобођених земаља. Са сличним проблемима, али нешто мање, сусретала се и грчка управна власт. Српска политика уништавања сваког чиниоца који је оспоравао владавину над новим областима брзо је довела до дискриминације грчке заједнице у Битољу, Ђевђелији, Крушеву и Велесу. Затварање цркава, школа, забрана употребе грчког језика и постепено мењање личних имена довело је до покушаја грчко-румунског дип-

ломатског приближавања. Ситуација је, поред високих пореза и царинских дажбина, насилног увођења српског језика, злоупотреба управе и корупција, пада аграрног производа, постала изузетно тешка после избијања Првог светског рата.

Лоши услови за грчку популацију проузроковали су емиграцију малих размера већ средином 1913. године, која се квантитативно повећала избијањем Првог светског рата, како би се избегла српска мобилизација. Већина емиграната која је прешла је на грчку територију населила се у околини Лерина (око 7.000), а један део је изабрао Румунију и Америку. Емиграција је била окончана у међуратном периоду и рачуна се да је укупан број имиграната са простора северне Македоније износио око 10.000. (стр. 323 и 341)

Грчка званична дипломатија, поготово Венизелосов кабинет, одлучно је одбијала сваку претензију на српску територију. Ипак, та чињеница није спречила пропаганду на рачун српског суверенитета, посебно када је у питању Битољ и Ђевђелија. Носиоци пропаганде били су Удружење избеглица пореклом из та два града, те атинска и солунска штампа, посебно проројалистичка. Ти иредентистички покрети грађана, у којима су учествовали и неки официри, једино су одржавали узалудну наду избеглица за присаједињење њихових места Грчкој, изазивајући сумњу српске управе и спровођење репресивне политике над преосталим Грцима. Потребно је истаћи да је званична Грчка како би избегла српски реципроцитет, напустила своје сународнике повлачењем захтева за отварање школа и дипломатских представништва. На тај начин они су били осуђени на постепено ишчезавање.

Питање одређивања држављанства између двеју држава настало је због различитог тумачења државноправног статуса становника бивше отоманске провинције Македоније. Атина је као пресудан чинилац за добијање држављанства сматрала место сталног боравка, третирајући Грцима грађане који су стално боравили у областима присаједињеним 1913. године, а Србима оне који су имали стални боравак на српској територији иако су привремено живели у Грчкој. Насупрот, за Београд пресудан фактор било је порекло. Без обзира на међусобна убеђивања, позивање Атине на међународне конвенције које су обе стране склопиле са Турском и где је за одређивање држављанства било важно место сталног боравка, питање је остајало отворено, поставши извор трзавица и дајући повод пропаганди, претежно са српске стране. Основна намера Србије била је придобијање оног дела словенске популације грчке Македоније који је могао да докаже како је пореклом са новоприпојених српских територија, сматрајући да тиме знатно повећава своје економско присуство у Солуну. Основна је јаке финансијско-трговачке колоније која би равноправно учествовала на солунском тржишту, користећи олакшице проистекле формирањем Српске слободне зоне у градској луци, није био једини циљ Београда. Поред тога, при-

добијањем Словена у грчком рејону, тежило се порасту ауторитета државе међу Словенима у српској Македонији. Вредно је напоменути да су многи Јевреји и муслимани желели да добију српско држављанство због финансијских разлога. Сличне прохтеве испољиле су и друге европске државе (Португалија, Шпанија, Италија, Аустрија и Немачка), дајући своје држављанство Јеврејима који нису били наклоњени грчкој управи у Солуну. Та чињеница послужила је српској страни за поткрепљење српских теза о додељивању српског држављанства на основу опредељења популације.

Крајем 19. века српска солунска заједница имала је вероватно 500 чланова и једну школу. Неколико година касније број школа се попео на 4, међу којима је био „Дом науке“ са интернатом. Године 1910. број школа се смањило на две, укинута је гимназија и престале су да излазе новине „Правда“. На почетку Првог светског рата у Солуну је било између 500 и 1.500 људи, са једном школом и једном патријаршијском црквом. Међутим, после окупације Србије, према савременим изворима, до 1918. године број се повећао на 8.000 људи. Према новим подацима, број српских избеглица који су у то време прошли кроз Солун достигао је 80.000, где се вероватно убрајају и грчки имигранти из јужне Србије. (стр. 376)

Српске намера да у Солуну формира јак економски слој додељивањем држављанства популацији из нових области биле су осујећене, а поред тога, солунска Привремена влада вршила је конфискацију имовине српских држављана. Оштар протест српског Конзулата није допринео спасавању имовине власника блокираних у Србији у случају да се имовина није могла доказати тачним подацима. Намера грчких власти да регрутује српске поданике у фебруару 1918. године спречена је протестом српског Конзулата.

У непрекидној опасности од бугарских аспирација, деловање двојице великих државника Пашића и Венизелоса пресудно је за одржавања стабилних односа, јер су они својим ставовима усмеравали на умерена решења акутних питања и редукацију екстремних захтева. Чињеница је и да краљевски кабинети нису игнорисали могућност сарадње са српском страном, макар на дипломатском нивоу, у духу савезничког уговора против бугарског чинилаца или ради општег интереса.

У недостатку писаних извора, може се још рећи да због компромитовања дела српске заједнице, претежно пореклом Славомакедонаца, са преласком на бугарску страну током окупације града у Другом светском рату, последица грађанског рата и послератне климе која је захватила земљу, а посебно Солун, многи чланови српске колоније су емигрирали, били депортовани, или приморани да приме грчко држављанство. Укинуте су и школа и црква. Све наведено, уз природну асимилацију, довело је до ишчезавања српске заједнице.

Имајући у виду субјективност ставова, односно утицај средине којој припада историчар, предност ове књиге, потписник види у реалној анализи међународних чинилаца из угла владајућих геополитичких параметара, који неминовно усмеравају на неопходне политичке одлуке, уз додатну ауторову констатацију да се савезништва заснивају на складности политичких интереса, а не на етичким и правним схватањима. Сходно томе начину резонувања, Хасиотис оцењује исправном грчку одлуку о неутралности до октобра 1915. године, и одбијање Србије да се укључи у могући грчко-турски сукоб за превласт на острвима источног Егеја. Аутор, с друге стране, истиче неиспуњавање савезничких обавеза после уласка Бугарске у рат, што је последица пронемачког става Константиноса, његових родбинских односа са Кајзером и друштвено-политичке кризе као резултат негирања Венизелосове политике грађанског либерализма од дела владајуће класе, те неуспех Антантине балканске политике и успешне немачке дипломатске интервенције у региону. Аналогна анализа српске стране открива пораст утицаја војних кругова, што је у ванредним ратним условима ојачало положај националистички настројене такозване војне партије у односу на цивилне власти. Активности припадника такве групације и њена идеологија довели су до насилне србизације туђих националних елемената у српској и извршавање простране пропаганде до 1918. године у грчкој Македонији. Испољени обострани иредентизам, који су подгревале националистичке струје у Краљевини СХС (Југославија) и Удружењу избеглица из северне Македоније, тражио је само неки повод да би се огласио преко штампе двеју земаља.

И даљи односи пролазе кроз разне фазе затегнутости и побољшања у зависности од констелације снага балканских држава и међународног чиниоца. Током распада СФРЈ и грађанског рата испољила су се пријатељска осећања према српском народу. Званична грчка дипломатија, једина у Европској унији, пружила је подршку изолованом Београду. Међутим, како Хасиотис наводи, били су разочарани они који су грчко-српском пријатељству давали искључиво културне и верске атрибуте. Реалне политичке потребе и нови међународни политичко-економски статус довели су Србију у ситуацију да призна „Републику Македонију“, са њеним уставним именом, и Грчку, поред својих резервисаности, да потпише све одлуке међународних организација (УН, НАТО, ЕУ) против Београда и да допусти снагама НАТОа пролаз кроз своју територију приликом напада на Косово 1999. године. Штавише, реакција навијача поводом Европског кошаркашког првенства у Атини (1995) могла је да баци сенку традиционалном пријатељству два народа, претећи чак поремећају дипломатских односа. Томе треба додати да и даље међународни чиниоци, на основу Шенгенске конвенције, условљавају готово једино за грађане Србије од држава бивше СФРЈ визирање пасоша за пут у Грчку.

Поред Хасиотисове завршне речи да „ако је за склапање савезништва довољан један заједнички непријатељ или једна заједничка опасност, за стварање пријатељства неопходно је много тога“, заједнички интерес налази се у унапређивању сарадње у новим условима капиталистичке привреде у свим областима друштвене делатности.